

ГЕОЕКОНОМІЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Досліджуються геоелекономічні пріоритети України у їх взаємозв'язку з процесами глобалізації та інтеграції. Аналізуються можливі інтеграційні вектори розвитку з врахуванням позицій країни у міжнародних рейтингах

Постановка проблеми. У сучасному динамічному світі практично жодна країна не залишається осторонь інтеграційних процесів. Якщо виходити із поглядів Арнольда Тойнбі, інтеграція є своєрідною "відповіддю" на "виклики" глобалізації (а точніше – глобальної конкуренції), тобто процесом зближення, об'єднання окремих економічних суб'єктів або держав з метою виживання, протистояння чи конкурентної боротьби з іншими глобальними гравцями. Головні мотиви політичної та економічної інтеграції легко пояснити влучними українськими прислів'ями: "Гуртом і батька легше бити" та "Проти кого будемо товаришувати?"

Інтеграція різних держав передбачає розробку і досягнення узгоджених цілей і завдань, дотримання спільних принципів щодо різних аспектів економічного, політичного, соціального, екологічного життя. Країна, яка має намір долучитись до інтеграційних процесів, повинна чітко усвідомлювати можливість певних поступок національними інтересами на користь загальних інтеграційних цілей, зберігаючи при цьому свою самоідентичність.

Однак процесу зовнішньої інтеграції (об'єднання з іншими країнами) повинен передувати процес внутрішньої інтеграції – визначення єдиних геоелекономічних пріоритетів серед економічних, політичних еліт і громадян держави в цілому.

Стан вивчення проблеми. У найбільш широкому розумінні, геоелекономіка є новою геополітикою, спрямованою на розробку і втілення стратегії розвитку держави у глобалізованому світі, досягнення лідерських позицій в регіоні або світі за рахунок переважно економічних інструментів.

Визначення геоелекономічних пріоритетів для України як однієї з нових незалежних держав, що виникли у постсоціалістичній Європі, мало стати ключовим завданням вже у 1991 році. Однак, домінуючий серед українців менталітет "хліборобської нації" (за поглядами Г. Сковороди), характеризується стратегічною «короткозорістю», тобто невмінням бачити, планувати і досягати довгострокових цілей.

У зв'язку з цим за 19 років незалежності проблема геоелекономічних пріоритетів та інтеграційних векторів розвитку не була чітко визначеною та зафіксованою у стратегічних документах нашої держави. Більше того, напрями інтеграційних процесів в Україні традиційно залежать від "уподобань" правлячої політичної сили, а також від місця зустрічі (Москва, Брюссель, Вашингтон тощо) зі своїми іноземними колегами.

Така геоелекономічна інтеграційна стратегія нашої держави отримала назву "політики багатовекторності" – подобатись і товаришувати з усіма іншими країнами, від яких ми так чи інакше залежимо. Насправді ж така позиція демонструє політичну та інтеграційну невизначеність та ненадійність України як партнера на міжнародній арені, що, у свою чергу, також знижує її глобальну конкурентоспроможність.

Метою дослідження є визначення інтеграційних векторів розвитку та геоелекономічних пріоритетів України на основі порівняльного аналізу показників світових індексів для нашої країни з показниками реальних та потенційних партнерів у міжнародних об'єднаннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Геоелекономіка є новим науковим напрямом соціальних наук, що почав формуватись лише у 90-і рр. ХХ ст. У предметному полі геоелекономіки поєднуються у єдиний комплекс питання економічної історії, економічної теорії, економічної географії, сучасної світової економіки й політології, конфліктології, загальної теорії систем управління.

"Хрещеним батьком" геоелекономіки став консультант Ради з національної безпеки Державного департаменту США Едвард Люттвак. На його думку, геоелекономіка поступово замінює геополітику, за якої глобальна конкуренція держав передходить із воєнно-стратегічної сфери в галузь економіки.

У Європі концепція геополітики у ті ж роки активно розроблялася в Італії генералом Карло Жаном, який опублікував на початку 1991 р. статтю "Геоелекономіка: інструментарій, стратегія й тактика", що відображає геополітичні конструкти і воєнно-стратегічний стиль мислення автора. На думку генерала Жана "геоелекономіка ґрунтується не тільки на логіці, але й на синтаксисі геополітики й геостратегії, а у більш широкому сенсі – і на всій практиці конфліктних ситуацій". В цілому, у працях італійських учених (К. Жан, П. Савона, С. Фіоре, Ф. Бруні Рочча) геоелекономіка визначається як "дисципліна, що вивчає ті аспекти міжнародної конкуренції, де головними діючими особами виступають не корпорації, трести або банки, а держави" [9].

Французький дослідник Паскаль Лоро, засновник відповідного тематичного академічного журналу та інституту, вказує, що геоелекономіка аналізує економічні стратегії (перш за все, комерційні), визначені політиками держав з метою захисту власних економічних систем чи окремих секторів, а також з метою допомоги підприємствам в отриманні технологій та завоюванні на їх основі певних сегментів світового ринку. Дії, спрямовані на досягнення зазначених цілей, є елементом влади та міжнародного впливу і дозволяють реалізовувати країнам або підприємствам свій економічний і соціальний потенціал [4].

На пострадянському просторі розробка геоелекономічного інструментарію дослідниками й освоєння геоелекономічного підходу державними установами розпочалися у Росії після розпаду СРСР. О. Неклеса – один із провідних російських науковців у даному напрямі – визначає геоелекономіку "як просторову локалізацію типів економічної діяльності в глобальному контексті й пов'язану із цим феноменом нову формулу світового поділу праці, а також як злиття політики й економіки у сфері міжнародних відносин, формування на цій основі системи стратегічних (глобальних) взаємодій" [7].

В Україні геоелекономічні дослідження до цього часу ще не набули системного характеру. Один із лідерів відповідної наукової думки, засновники інституту геополітики професор В. Дрегацьов у монографії "Геоелекономіка" визначає останню як "нову систему економічної організації світового господарства", "механізми і стратегії освоєння світового економічного простору" та одночасно як "науку про державну стратегію розвитку, досягнення світової або регіональної могутності переважно економічним шляхом" [8].

Таким чином, геополітика є новим науковим міждисциплінарним напрямом, який охоплює широке коло питань глобальної економіки та міжнародних відносин. Враховуючи важливість визначення та досягнення стратегій розвитку країни, у даній статті розглядатиметься лише один з аспектів геоелекономіки – інтеграційний – крізь призму міждержавних порівнянь.

Викладення основного матеріалу дослідження. Однією з ключових геоелекономічних цілей є визначення та реалізація векторів міжнародної інтеграції, що дозволить підвищити як власну конкурентоспроможність держави, так і зміцнити позиції регіонального об'єднання в цілому.

На жаль, "обґрунтування" напрямів інтеграційних процесів в Україні протягом років незалежності відбувається, переважно, на основі "політичної доцільності", а не спираючись на економічні розрахунки.

Зміни у правлячих політичних силах протягом років незалежності постійно змінюють пріоритети у зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних відносинах. Інтеграційний "флюгер" часто розгортається на 180 градусів, у першу чергу, під впливом геополітики, не враховуючи при цьому важливість геоелекономічних факторів.

Не відкидаючи важливості політичної складової, спробуємо об'єктивно оцінити положення (наявний стан) та інтеграційні перспективи (бажаний стан), виходячи з аналізу місця і ролі України в глобальних економічних рейтингах у порівнянні з деякими партнерами в чинних (ГУАМ, ЄЕП) та потенційних для нашої країни (ЄС) інтеграційних об'єднаннях. Серед країн Європейського Союзу до переліку порівнянь включено лише географічних сусідів України, які стали членами ЄС у 2004–2007 роках.

За аналітичну основу візьмемо щорічні рейтинги відомих міжнародних організацій: індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК) Всесвітнього економічного форуму, індекс економічної свободи (ІЕС) The Heritage Foundation, індекс людського розвитку (ІЛР) Організації

об'єднаних націй, індекс ведення бізнесу (ІВБ) Світового банку, індекс сприйняття корупції (ІСК) Transparency International.

Нами виділено за кожним індексом по три країни з мінімальним та максимальним рейтингами та окремо рейтинг України. Як видно з даних таблиці, найвищі рейтинги мають Угорщина (за 4 із 5 індексів), Польща і Словаччина (за 3 із 5), Грузія і Азербайджан (за 2 із 5). У свою чергу, такі стратегічні інтеграційні партнери як Росія, Білорусь, Казахстан та Молдова навпаки посідають найнижчі місця у більшості з рейтингів.

Рейтинги України за всіма індексами знаходяться у найнижчій їх частині, що свідчить про значні проблеми в економічному та суспільно-політичному житті.

Таблиця 1. Місце країн у міжнародних рейтингах*

Країна	Місце у рейтингу				
	ІГК (із 139)	ІЕС (із 179)	ІЛР (із 182)	ІВБ (із 183)	ІСК (із 180)
Азербайджан	57	96	86	38	143
Білорусь	-	150	68	58	139
Грузія	93	26	89	11	66
Казахстан	72	82	82	63	120
Молдова	94	125	117	94	89
Польща	39	71	41	72	49
Росія	63	143	71	120	146
Румунія	67	63	63	55	71
Словаччина	60	35	42	42	56
Угорщина	52	51	43	47	46
Україна	89	162	85	142	146

Примітка: у таблиці жирним шрифтом виділені значення для України, курсивом – по 3 найгірших значення, підкресленим – по 3 найкращих значення для кожного з індексів.

Джерело: розраховано за [1; 2; 3; 5; 6]

З точки зору завдань геоекономіки (досягнення регіональної або глобальної конкурентоспроможності) одним із ключових індикаторів даної характеристики країни є її рейтинг у відповідному щорічному індексі Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) [5]. Трійку лідерів у дослідженні 2010–2011 рр. представляють Швейцарія, Швеція, Сінгапур. Україна за останній рік спромоглась погіршити свою позицію на сім сходинок, посівши 89 місце.

Відповідно до зазначеного індексу, конкурентоспроможність країни визначається як набір інструментів, стратегій і факторів, які визначають рівень продуктивності країни. Рівень продуктивності, у свою чергу, впливає на стійкість рівня благополуччя економіки, іншими словами, більш конкурентоспроможні економіки прагнуть забезпечувати можливість своїм громадянам отримувати більше доходів.

При розрахунку ІГК враховуються 111 показників, які згруповані у 12 розділів. За цими групами наша країна має такі позиції: якість інститутів – 134, інфраструктура – 68, макроекономічна стабільність – 132, здоров'я та початкова освіта – 67, вища освіта і професійна підготовка – 46, ефективність ринку товарів і послуг – 129, ефективність ринку праці – 54, розвиток фінансового ринку – 119, технологічний рівень – 83, розмір ринку – 38, ведення бізнесу – 100, інновації – 63. Оскільки Україна за класифікацією Всесвітнього економічного форуму, належить до групи країн, що переходять від факторної (ресурсної) економіки до економіки, розвиток якої залежить від ефективності, ключовими індикаторами конкурентоспроможності є перші 4 із 12 груп показників.

Найбільш слабкою ланкою у глобальній конкурентоспроможності для України за результатами досліджень є інституційне середовище. Інституції формують базу, в рамках якої приватні підприємці, компанії і уряд взаємодіють один з одним з метою отримання доходу і процвітання економіки. Однак, наприклад, за ступенем захисту прав власності (одного з ключових інститутів економіки) наша держава посідає 135 сходинку із 139 країн. Таким чином, неефективне інституційне середовище у поєднанні з макроекономічною нестабільністю, нерозвинутими ринками товарів, послуг, фінансів та складними умовами ведення бізнесу роблять економіку нашої держави неконкурентоспроможною на світовій арені.

Індекс економічної свободи [3], який розроблений інтелектуальним центром фундації Heritage Foundation, формується з таких десяти індикаторів: торгової політики країни; фіскального навантаження з боку уряду; урядової інтервенції в економіку; монетарної політики; потоків капіталів та іноземних інвестицій; банківської та фінансової діяльності; політики формування цін та оплати праці; прав на приватну власність; політики регулювання; неформальної активності ринку. Ці десять індикаторів розраховуються на основі використання 50 наборів різноманітних даних економічного, фінансового, законодавчого та адміністративного характеру.

Досягнення країн за ІЕС пояснюється оптимальним поєднанням таких важливих факторів розвитку економіки, як рівень та якість інновацій, пріоритетна підтримка досліджень, значні іноземні інвестиції, з досконалим законодавством країн у сфері оподаткування бізнесу та високої технології, ефективним захистом приватної власності, і особливо інтелектуальної, низьким рівнем корупції, орієнтацією політики країн на створення економік за моделлю “добробуту для всіх” замість моделі “байдужості до стихійного ринку”. Найяскравіше цю стратегію розвитку демонструють Фінляндія, Данія, Ісландія, Швеція.

Україна за ІЕС посідає 162 сходинку, поступаючись навіть недемократичним режимам Білорусії (150) та Росії (143).

Індекс людського розвитку [2], що використовується програмою ООН United Nations Development Program формується за допомогою таких трьох індикаторів: середньої тривалості життя населення країни; рівня освіченості та стандарту життя населення країни, що вимірюється ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ВВП за ПКС).

За даними ООН Україна належить до країн із середнім рівнем розвитку людського потенціалу, поступаючись не тільки європейським, а й багатьом африканським, азійським та латиноамериканським країнам. Відносно високе місце у рейтингу (85 із 182 країн) досягається завдяки одному з найвищих показників у світі грамотності дорослого населення (99,7 %), в той час як за тривалістю життя та ВВП на душу населення “конкурентами” для нас є лише країни “третього світу”.

Індекс ведення бізнесу [1] демонструє кількісну оцінку законодавства, яке регулює сфери відкриття бізнесу, одержання дозволів на будівництво, найом працівників, реєстрації майна, одержання кредитів, захисту інвесторів,

сплати податків, міжнародної торгівлі, забезпечення виконання контрактів та закриття бізнесу – відповідно до того, як це законодавство застосовується до вітчизняних малих і середніх підприємств.

Основною думкою звіту *Doing Business* є ідея про те, що для економічної діяльності потрібні хороші правила (інститути). Сюди входять правила, які встановлюють і роз'яснюють права власності і зменшують витрати на вирішення суперечок, правила, які підвищують прогнозованість економічної взаємодії, і правила, які забезпечують партнерів, що підписали контракт, ключовими механізмами захисту від зловживань.

При середньому показнику індексу 71 для країн Центральної та Східної Європи Україна спромоглась посісти 142 сходинку із 183 можливих. У таких умовах бізнес у нашій країні існує всупереч, а не завдяки створеним умовам.

Індекс сприйняття корупції [6] показує, що корупція залишається серйозною проблемою для України. Політична корупція та корупція, що охоплює державний та приватний сектор, разом із високим рівнем толерантності поміж громадян у відношенні до проявів корупції, передбачають сумні перспективи. Величезні масштаби розкрадання державних коштів, зростання рівня безробіття, фактична неспроможність держави протидіяти небезпечним хворобам, що з рештою призводить до поступового вимирання української нації. Владний сектор, головним завданням якого є забезпечення виживання та стабільності, внаслідок власної корумпованості втрачає спроможність виконувати основні свої функції.

Позиція України у рейтингу корумпованості країн світу з оцінкою в 2,2 бали (146 місце) та загальні темпи розповсюдження корупції в державі засвідчують необхідність рішучих кроків для порятунку країни та виходу з корупційної прірви.

Слід зазначити, що традиційно високий рівень адміністративної та політичної корупції в Україні тримається на фоні фактичного схвалення корупції населенням держави. Сучасні українці сприймають корупцію як частину своєї культури, складову національного менталітету. Показовим для України може бути досвід Грузії у подоланні корупційної хвороби як ментальної риси.

Виходячи з проаналізованих даних, Україна мала б найтісніше інтегруватися з тими партнерами, які за рівнем розвитку знаходяться приблизно на одному щаблі з нашою державою – Росією, Білоруссю, Казахстаном, Молдовою. Однак, кожна свідомо людина зазвичай прагне кращого, розвитку, а не деградації.

Існує багато аргументів для твердження, що регіональне об'єднання держав може мати економічну доцільність для кожної з них не залежно від рівня їхнього розвитку. Доказом тому може слугувати досвід самого Європейського Союзу, НАФТА (Північноамериканської зони вільної торгівлі, що об'єднує США, Канаду, Мексику) та інших структур. Найчастіше стримуючими факторами у процесах інтеграції (регіоналізації) є позаекономічні, пов'язані з наявністю політичної волі; сполучністю менталітетів; психологічною готовністю народів до спільного проживання; наявністю умов для розвитку мультикультурного суспільства тощо.

У зв'язку з цим, для України як учасника глобального ринку, постає питання **геоекономічного інтеграційного вибору**: бути рівною серед гірших (наприклад, в структурі ЄСП) або бути гіршою (на перших порах) серед кращих (наприклад, в структурі ГУАМ чи ЄС в перспективі)? Відповідь на це питання має дати для себе і кожен громадянин України. Це, у свою чергу, дозволить визначити та реалізувати геоекономічні пріоритети держави в цілому, а не проводити багатовекторну політику за моделлю “лебедя, рака і щуки”.

На нашу думку, потенційна інтеграція до ЄС як об'єднання з більш високими стандартами життя (яка може мати різні ступені – від простої зони вільної торгівлі до повноцінного спільного ринку і політичного союзу) має розглядатися як складова довгострокової стратегії забезпечення національних інтересів та оптимізації геоекономічної ролі України в регіоні та світі в цілому.

Однак, вступ до ЄС не може бути самоціллю державної стратегії України. Він є лише одним з інструментів створення і зміцнення інститутів

громадянського суспільства, утвердження соціальних та економічних свобод, високих стандартів життя. Рівень розвитку таких інститутів, їх визнання ЄС і будуть визначати наші вигоди і втрати, ставлення до України європейської спільноти, і врешті стане критерієм готовності країни до входження до конкурентного, але цивілізованого співтовариства.

Україні час зробити ревізію своїх суперечливих геоекономічних інтеграційних прагнень і знайти кращий шлях підвищення власного конкурентного потенціалу, а також здатності бути повноцінним суб'єктом міжнародних відносин. Країна повинна пройти процес внутрішньої зосередженості і консолідації, що дозволило б їй поставити свою інтеграційну політику на основу фундаментальних національних інтересів. Основою успішності євроінтеграційних зусиль може стати не квапливість, а виваженість, не прагнення до формального результату, а врахування всієї сукупності реальних обставин і тенденцій. Зрештою, саме така політика відповідає справжнім європейським традиціям.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Теоретичною основою практичних рішень у галузі інтеграційних процесів є теорія зовнішньої торгівлі, глобалізації та регіоналізації, які в сучасних умовах входять у предметне поле досліджень геоекономіки. Ці питання достатньо добре розроблені для економік з подібними рівнями розвитку. Проте пошук управлінських рішень щодо входження України до ЄС або інших інтеграційних структур з різним економічним розвитком країн зумовлює необхідність появи спеціальних теоретичних розробок, які і повинні стати тематикою подальших досліджень.

Виходячи з міжнародних порівнянь та конкурентних позицій у світовому господарстві, економічна система України за своїм наявним станом тяжіє до пострадянських неефективних економік сировинного типу з обтяжливим інституційним середовищем та корупційним апаратом.

Інтеграційна взаємодія у середовищі однаково слабких країн не створює стимулів соціально-економічного розвитку, а тому не може розглядатися як геоекономічний пріоритет для нашої держави.

Європейський вектор інтеграції слід розглядати як орієнтир для здійснення реформ, спрямованих на реалізацію конкурентних можливостей України. Сприятли цьому мають передусім зміни у інституційному середовищі, які повинні стати напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. *Doing Business 2010 report* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/economyrankings/>
2. *Human Development Report 2009: Overcoming barriers: Human mobility and development* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_8346HDR_2009_RU_Compl_etc.pdf
3. *Index of Economic Freedom 2010* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/>
4. *Pascal Lorot* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Pascal_Lorot
5. *The Global Competitiveness Report 2010–2011* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf
6. *Transparency International's 2009 Global Corruption Barometer* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/chapters>
7. *Геоэкономика* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/>
8. *Дерагачев В. Геоэкономика: учебник для вузов.* – К.: ВИРА-Р, 2002. – 512 с.
9. *Жан К., Савона П. Геоэкономика (господство экономического пространства) / Пер. с ит.* – М., 1997. – 207 с.

КОСТРИЦЯ Микола Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- міжнародні економічні відносини;
- геоекономічні та інтеграційні процеси;
- інституційні проблеми економіки

